

De soefibroederschappen: van diepgaande islamisering naar aanpassing van de islam

Dr Bakary Sambe

Naast de veroveringen vond er ook een diepgaande islamisering plaats, die de monotheïstische godsdienst heeft verankerd die vanuit het Arabische Schiereiland haar weg vond naar samenlevingen waar ze geleidelijk de plaats innam van de traditionele godsdiensten. Het is in dit fundamentele gegeven dat we de oorsprong moeten zoeken van de specifieke kenmerken die de onderlaag vormen van de 'zwarte' islam, waaronder we de uiting van de religie van de Profeet verstaan die eigen is aan de zwarte Afrikanen.

De broederschappen speelden een beslissende rol in die islamisering, waarbij ze profiteerden van het terrein dat door – en soms ondanks – het Franse kolonialisme werd afgebakend. Door het culturele aspect van de koloniale overheersing te verwerpen, namen de Senegalezen soms hun toevlucht tot het islamitische dogma in wat tegelijkertijd een *zelfvervreemding* was die in tegenstelling stond tot de wens tot assimilatie van de inlanders, wat centraal stond in het koloniale project. In dat paradoxale feit ligt een van de verklaringen van de eigenheid van de islam in Senegal.

De broederschappen kwamen Senegal binnen via de handel en de reizigers en ze waren een stuwende kracht in de islamisering van het land, dankzij hun vreedzame aard. De soefibroederschappen bleken zich ook het beste aan te passen aan de manieren van functioneren die eigen zijn aan de Afrikaanse samenlevingen.

Twee broederschappen kwamen al heel vroeg in Senegal aan via de handelsroutes door de Sahara en de bedevaartroutes naar Mekka: de Qâdiriyya, afkomstig uit Irak via de ruimte door de Sahara, en de Tijâniyya, ontstaan in Algerije, maar waarvan de stichter vluchtte naar Fès in Marokko, onder de bescherming van Moulay Souleyman. Die soefistische wind die lang waaide en ruim werd verspreid door de 'maraboes van de savanne' zou zijn sporen nalaten. Hij zou voor altijd vorm geven aan de visie op de islam in Senegal. Maar het systeem van de broederschappen, dat zich aanpaste aan de contouren van de lokale gemeenschap, floreerde en nam uiteindelijk, zonder strubbelingen, de plaats in van de traditionele waarden. Het behoren tot en zich identificeren met de sociale groep zijn antropologische kenmerken van de Afrikaanse samenlevingen. Door de manier waarop het systeem van de broederschappen omging met de trouw en solidariteit tussen gemeenschappen, diende het zozeer als model dat er twee andere broederschappen ontstonden, deze keer lokaal, inheems. Het ging om de Mourîdiyya¹ en het broederschap van de **laâyènes** 'ilâhiyyîn²'. Dat laatste voegde aan zijn lokale specifieke kenmerken etnische gehoorzaamheid toe en omvatte gelovigen van de Lebu-bevolkingsgroep, vissers uit de streek van Dakar die aanspraak maakten op een reïncarnatie van Jezus Christus.

De broederschappen en de maraboes hadden hun succes te danken aan de rol die ze speelden in het opvullen van de sociaal-politieke leemte die was ontstaan nadat het Franse kolonialisme de vroegere sociale en politieke entiteiten had vernietigd. Die rol maakte hen populair en hun leiders werden erkend als apostels van de islam of zelfs als nationale helden. Vandaag behoort

¹ - Mourîdiyya: dit broederschap werd gesticht door sjeik Ahmadou Bamba. Vandaag is het een van de populairste van het land dankzij zijn grote diaspora in Europa en de Verenigde Staten, wat het een echte financiële onafhankelijkheid garandeert.

² - De 'mensen van God' in het Arabisch.

bijna 95% van de Senegalese moslims tot broederschappen die allemaal de soefiboedschap delen, waaraan we een dosis sociologische aanpassing moeten toevoegen.

Misschien moeten we er hier aan herinneren dat die diepgaande islamisering vreemd genoeg samenviel met de Franse koloniale indringing in Senegal. Er vond een complex fenomeen plaats dat moet worden geanalyseerd, het is immers zeer moeilijk om de volkse en soms zelfs politieke aspecten van die islam te begrijpen, die soms wordt weggelaten of verward met andere latere feiten die er slechts externe uitingen van zijn.

In tegenstelling tot de westerse stellingen was het prekoloniale Afrika eigenlijk geen *tabula rasa*. Senegal had verschillende politieke entiteiten in de vorm van koninkrijken, met aan het hoofd daarvan vorsten die afkomstig waren uit dynastieën. Het koninkrijk Cayor werd geleid door drie koningen die de titel Damel droegen. De bekendste is nog altijd Lat Dior Ngoné Latyr Diop. Nadat hij hevig verzet had geboden tegen generaal Faidherbe, werd hij gedood en op 26 oktober 1886 werden zijn troepen in Dékhelé door het Franse leger verslagen. Alle andere koninkrijken stond hetzelfde lot te wachten, een na een vielen ze onder de Franse controle, gezien de militaire superioriteit en de intensiteit van de verovering.

Het koloniale bestuur legde dan een bestuurlijk systeem op waarin de 'onderdanen' zich niet herkenden. Het resultaat hiervan was een gevoel van algemene malaise en het verlies van referentiepunten door een reële sociaal-politieke leemte. De ongebreidelde vernietiging van de oude lokale politieke structuren en de nederlaag van de traditionele chefs leidden tot een toestand waarin de afwezigheid van referentietekens het gemakkelijk maakte voor elke vorm van prediking, als die zich maar onderscheidde van de "*nieuwe witte meesters*". Op dat moment begonnen de meeste sjeiks³ naar voren te komen. Er was voldaan aan de Messiaanse verwachting!

De boodschap van de soefisjeiks vond gemakkelijk een gunstige weerklank, vooral omdat er een nieuwe economische toestand bijkwam: de ontwikkeling van de aardnotenteelt, afkomstig uit Amerika. De broederschappen speelden een belangrijke rol in deze teelt, die door het koloniale bestuur was geïntroduceerd om tegemoet te komen aan de vraag van de grote Franse oliefabrieken. Gezien het harde bestuur in de steden trokken de maraboes en hun volgelingen zich terug op het platteland, vandaar hun bekende naam 'broussemaraboes'. Ze lokten hun volgelingen naar die nieuwe 'kloosters', die toevluchtsoorden waren geworden voor de neofieten van een lokale islam; ze vonden er een zekere veiligheid maar vooral een sociaal model dat werd opgebouwd rond solidariteit via de banden met het broederschap.

Het was op die eerste broederschapskringen, vooral bij de Mouriden, dat de nieuwe koloniale economie berustte, die hoofdzakelijk op aardnoten was gebaseerd. De Franse overheid, die bekommerd was om de impact van die teelt op de economie van de metropool, behandelden die 'aardnootmaraboes' met een zeker respect. Zo versterkte de politieke macht, louter uit economische noodzaak, die van de religieuzen, zoals we konden vaststellen in de Maghreb. De maraboes waren de echte actoren van de diepgaande islamisering die naast de politieke of geletterde elites alle lagen van de Senegalese bevolking raakte.

We kunnen die popularisering van de islam niet toeschrijven aan de Arabische of Arabisch-Berberse legers, die nooit tot in het binnenland waren doorgedrongen, en nog minder aan de oorlogsexpedities vanuit het noorden van de Sahara. De islam in Senegal werd gekenmerkt door specifieke eigenschappen die nooit zijn verdwenen. De verhoudingen tussen de

³ - Titel verleend aan de maraboes, van het Arabische Shaykh

religieuze en politieke leiders situeerden zich onveranderlijk tussen welwillendheid en sporadische spanningen. Net zoals de Franse kolonist rekende op de invloed van de maraboes om de kolonie te stabiliseren en efficiënt belastingen te heffen, maakten de opeenvolgende presidenten van het land van de leiders van de broederschappen geprivilegieerde bemiddelaars tussen hen en diegenen waarover ze regeerden. Generaal de Gaulle klopte zelfs bij de soefimaraboes aan om steun te vragen voor het referendum van 1958 over de onafhankelijkheid. Ondanks de conjuncturele confrontaties tussen de politieke overheden en de religieuze leiders bleef de islam in Senegal echter een factor in de sociale stabilisatie en zelfs nationale cohesie, ook al was het land 'officieel' een lekenstaat en gaf het ook alle ruimte aan andere godsdiensten, meer specifiek het christendom, waarvan de meerderheid katholiek was.

Op het moment dat de crisis in Mali invloed had op de ontwikkeling van het religieuze domein in West-Afrika, werd de levensvatbaarheid en duurzaamheid van een dergelijke islam midden in de maalstroom van de Sahel veelvuldig in vraag gesteld. Het wahabitische salafisme heeft daar al sinds lange tijd voet aan de grond en de strijd om invloed tussen de stromingen ervan en de soefibroederschappen is een realiteit tegen een achtergrond van rivaliteit tussen religieuze modellen die gevarieerde actoren zoals Marokko, Saoedi-Arabië, Qatar en Iran op het toneel brengen.